

Vol 3 Issue 5 Nov 2013

Impact Factor : 1.9508 (UIF)

ISSN No :2231-5063

Monthly Multidisciplinary
Research Journal

*Golden Research
Thoughts*

Chief Editor
Dr.Tukaram Narayan Shinde

Publisher
Mrs.Laxmi Ashok Yakkaldevi

Associate Editor
Dr.Rajani Dalvi

Honorary
Mr.Ashok Yakkaldevi

IMPACT FACTOR : 1.9508 (UIF)

Welcome to ISRJ

RNI MAHMUL/2011/38595

ISSN No.2230-7850

Indian Streams Research Journal is a multidisciplinary research journal, published monthly in English, Hindi & Marathi Language. All research papers submitted to the journal will be double - blind peer reviewed referred by members of the editorial Board readers will include investigator in universities, research institutes government and industry with research interest in the general subjects.

International Advisory Board

Flávio de São Pedro Filho Federal University of Rondonia, Brazil	Mohammad Hailat Dept. of Mathematical Sciences, University of South Carolina Aiken, Aiken SC 29801	Hasan Baktir English Language and Literature Department, Kayseri
Kamani Perera Regional Centre For Strategic Studies, Sri Lanka	Abdullah Sabbagh Engineering Studies, Sydney	Ghayoor Abbas Chotana Department of Chemistry, Lahore University of Management Sciences [PK]
Janaki Sinnasamy Librarian, University of Malaya [Malaysia]	Catalina Neculai University of Coventry, UK	Anna Maria Constantinovici AL. I. Cuza University, Romania
Romona Mihaila Spiru Haret University, Romania	Ecaterina Patrascu Spiru Haret University, Bucharest	Horia Patrascu Spiru Haret University, Bucharest, Romania
Delia Serbescu Spiru Haret University, Bucharest, Romania	Loredana Bosca Spiru Haret University, Romania	Ilie Pintea, Spiru Haret University, Romania
Anurag Misra DBS College, Kanpur	Fabricio Moraes de Almeida Federal University of Rondonia, Brazil	Xiaohua Yang PhD, USA
Titus Pop	George - Calin SERITAN Postdoctoral Researcher	Nawab Ali Khan College of Business Administration

Editorial Board

Pratap Vyamktrao Naikwade ASP College Devrukh,Ratnagiri,MS India	Iresh Swami Ex - VC. Solapur University, Solapur	Rajendra Shendge Director, B.C.U.D. Solapur University, Solapur
R. R. Patil Head Geology Department Solapur University, Solapur	N.S. Dhaygude Ex. Prin. Dayanand College, Solapur	R. R. Yaliker Director Managment Institute, Solapur
Rama Bhosale Prin. and Jt. Director Higher Education, Panvel	Narendra Kadu Jt. Director Higher Education, Pune	Umesh Rajderkar Head Humanities & Social Science YCMOU, Nashik
Salve R. N. Department of Sociology, Shivaji University, Kolhapur	K. M. Bhandarkar Praful Patel College of Education, Gondia	S. R. Pandya Head Education Dept. Mumbai University, Mumbai
Govind P. Shinde Bharati Vidyapeeth School of Distance Education Center, Navi Mumbai	Sonal Singh Vikram University, Ujjain	Alka Darshan Shrivastava Shaskiya Snatkottar Mahavidyalaya, Dhar
Chakane Sanjay Dnyaneshwar Arts, Science & Commerce College, Indapur, Pune	G. P. Patankar S. D. M. Degree College, Honavar, Karnataka	Rahul Shriram Sudke Devi Ahilya Vishwavidyalaya, Indore
Awadhesh Kumar Shirotriya Secretary, Play India Play (Trust),Meerut	Maj. S. Bakhtiar Choudhary Director,Hyderabad AP India.	S.KANNAN Ph.D , Annamalai University,TN
	S.Parvathi Devi Ph.D.-University of Allahabad	Satish Kumar Kalhotra
	Sonal Singh	

**Address:-Ashok Yakkaldevi 258/34, Raviwar Peth, Solapur - 413 005 Maharashtra, India
Cell : 9595 359 435, Ph No: 02172372010 Email: ayisrj@yahoo.in Website: www.isrj.net**

सातारा जिल्ह्यातील मजूरवर्गाच्या दारिद्र्याचे एक वास्तववादी विवेचन

विजय मा. कुंभार

(M. A. Ph.D., B. Ed, NET, SET, GDC&A, DIT)
अर्थशास्त्र व बँकींग विभाग, धनजयराव गाडगीळ कॉलेज ऑफ कॉमर्स, सातारा

सारांश: दारिद्र्याच्या प्रश्नाचा स्थानिक पातळीवरून अभ्यास आवश्यक वाटत असल्याने प्रस्तुत लेखकाने सातारा जिल्ह्यातील काही निवडक नमुन्याचे आधारे संशोधन करून दारिद्र्याच्या प्रश्नाचे वास्तववादी विवेचन करण्याचा प्रयत्न केला आहे. १२५ मजुरांचे सर्वेक्षण केल्यानंतर असे दिसून येते की, सरासरी दरमहा खर्च ७३०४ रुपये एवढा आहे. शेतमजुरांच्या उत्पन्न खर्चातील सरासरी तफावत प्रतिमहा २०२० रुपये (वार्षिक २४,२४८ रुपये) एवढी आहे. बांधकाम व्यवसायातील मजुरांच्या राहणीमान खर्चातील तफावत प्रतिमहा सरासरी २२६६ रुपये, औद्योगिक कामगारांच्या बाबतीत उत्पन्न व राहणीमान खर्चातील तफावत दरमहा २९५७ रुपये असून किरकोळ मजुरांच्या बाबतीत उत्पन्न व राहणीमान खर्चातील तफावत सरासरी दरमहा १७१८ रुपये एवढी आहे.

मजुरांच्या राहणीमान खर्चातील २१ घटक विचारात घेतलेले असले तरी या घटकांपैकी कोणते घटक अधिक महत्त्वाचे आहेत याचा शोध घेण्यासाठी प्रधान घटक विश्लेषण पद्धती (Principal Component Analysis Method- PCA) चा वापर करण्यात आलेला आहे. PCA असे दर्शविते की, खाद्यतेल, डाळी व मसाल्यावरील खर्चाचा एकूण खर्चावरील प्रभाव १८.१९% आहे. भाजीपाला, दूध व गहू खरेदीवरील खर्चाचा प्रभाव ९.५३% आहे. विज व गॅसवरील खर्चाचा प्रभाव ८.४१%, प्रवास, हॉटेलिंग, दूरध्वनीवरील खर्चाचा प्रभाव ७.९१%, शिक्षणावरील खर्चाचा प्रभाव ७.८०%, जवार व तांदूळावरील खर्चाचा प्रभाव ७.४५%, कपडे व सौंदर्य प्रसाधानावरील खर्चाचा प्रभाव ७.००% तर मनोरंजन व धुम्रपानावरील खर्चाचा प्रभाव ६.७४% आहे. तथापी, चहा व कॉफी, फळावरील खर्च तसेच सलूनवरील खर्चाचा प्रभाव लक्षणीय पातळीवर नसल्याचे दिसते. तथापी वरील १८ घटकांचा सफल प्रभाव ६५.०६% एवढा आहे. याकारिता या मजुरांच्या वेतनात वाढ करण्यासाठी कायदेशीर तरतूद करून किमान वेतनदरात प्रतिदिन ५०-७० रुपयांची वाढ करणे आवश्यक आहे. मजुरांच्या समोरील वाढता राहणीमान खर्च व दारिद्र्याचा प्रश्न सोडविण्यासाठी सार्वजनिक वितरण प्रणालीची व्याप्ती वाढवून विविध वस्तू व सेवा उपलब्ध करून देण्याची आवश्यकता आहे. शिक्षण व विज यावरील खर्चातही वाढ होत असून या करीता मजूर गटातील लोकांना अधिक सवलत देण्याची गरज आहे असे वाटते.

परवर्तीचे शब्द: दारिद्र्य, मजूर, वेतन, उत्पन्न, राहणीमान खर्च, तफावत

प्रस्तावना:

भारतीय अर्थव्यवस्थेतील दारिद्र्याची समस्या ही एक नेहमीच चिंतेची बाब समजली जाते. वास्तविकतः स्वातंत्र्योत्तर काळात भारतातील दारिद्र्य निर्मूलनासाठी विविध प्रकारच्या योजना व कार्यक्रम राबवले गेलेले पाहण्यास मिळतात या योजनांवर कोट्यावधी रुपये खर्चही केलेले आहेत. अगदी १ ल्या पंचवार्षिक योजनेपासून ते आजखेर १२ व्या पंचवार्षिक योजनेपर्यंतच्या कालावधीचा विचार करता जो निधी खर्च झाला त्यापासून किती प्रमाणात दारिद्र्य कमी झाले हा एक चिंतनाचाच विषय आहे. राजकीय प्रतिनिधी, विंगार सरकारी संस्था, शासकीय अधिकारी, समाजसेवक सर्वच लोक दारिद्र्यावर बोलताना पाहावयास मिळतात. परंतु या सर्वांनी दारिद्र्याचा प्रश्न वास्तविक पातळीवर येऊन कितपत तपासला हा प्रश्न देखील अनुत्तरीतच आहे. वातानुकुलीत कार्यालयात बसून तयार केलेल्या दारिद्र्य निर्मूलनाच्या योजना नेहमीच कुचकामी ठरत गेल्या. प्रादेशिक भिन्नता व स्थानिक पातळीवरील प्रश्न व वैविध्याचा विचार करून या योजना तयार झाल्याच नाहीत. परिणामी ११ पंचवार्षिक योजना राबवून झाल्यानंतरही दारिद्र्याची खरूज उरलेलीच आहे. ती कमी होण्याऐवजी वाढतच आहे. या प्रश्नाचा स्थानिक पातळीवरून अभ्यास आवश्यक वाटत असल्याने प्रस्तुत लेखकाने सातारा जिल्ह्यातील काही निवडक नमुन्याचे आधारे संशोधन करून दारिद्र्याच्या प्रश्नाचे वास्तववादी विवेचन करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

१.१ शोधनिबंधाची उद्दिष्ट्ये

१. सर्वसाधारण राहणीमान असलेल्या मजूरवर्गातील कुटुंबाच्या काही महत्त्वाच्या गरजांचा आढावा घेणे.
२. सातारा जिल्ह्यातील शेतमजूर, औद्योगिक कामगार, बांधकाम व्यवसायातील कामगार व किरकोळ मजुरांच्या कुटुंबातील किमान गरजावरील खर्चाचा अभ्यास करणे.
३. या मजुरांचे वेतन व किमान गरजावरील खर्च यातील तफावत शोधणे.
४. या मजुरांच्या राहणीमान खर्चावर प्रभाव टाकणारे महत्त्वाचे घटक शोधणे.
५. उत्पन्न व राहणीमान खर्चाचा योग्य मेळ घालण्यासाठी उपाययोजना सुचवणे.

१.२ संशोधनातील गृहीतके (मूळ/शून्य गृहीतके व पर्यायी गृहीतके)

प्रस्तुत संशोधनामध्ये शेतमजूर (अ), बांधकाम व्यवसायातील मजूर (ब), औद्योगिक कामगार (क) व किरकोळ मजूर (ड) हे चार महत्त्वाचे प्रतिसादक (Respondents) निवडलेले आहेत. या चार घटकाबाबत पुढील शून्य गृहीतके/मूळ गृहीतके (Null Hypotheses) व पर्यायी गृहीतके (Alternative Hypotheses) मांडण्यात आलेली आहेत.

गृहीतक - १

- शून्य गृहीतक : मजुरांचे सरासरी उत्पन्न व सरासरी खर्च यामध्ये लक्षणीय तफावत नाही.
- पर्यायी गृहीतक : मजुरांचे सरासरी उत्पन्न व सरासरी खर्च यामध्ये लक्षणीय तफावत आहे.

गृहीतक - २

- शून्य गृहीतक : अ, ब, क व ड मजुरांच्या उत्पन्नात लक्षणीय तफावत नाही.
- पर्यायी गृहीतक : अ, ब, क व ड मजुरांच्या उत्पन्नात लक्षणीय तफावत आहे.

गृहीतक - ३

- शून्य गृहीतक : अ, ब, क व ड मजुरांच्या खर्चांमध्ये लक्षणीय तफावत नाही.
- पर्यायी गृहीतक : अ, ब, क व ड मजुरांच्या खर्चांमध्ये लक्षणीय तफावत आहे.

गृहीतक - ४

- शून्य गृहीतक : अ, ब, क व ड मजुरांच्या खर्च फरकामध्ये लक्षणीय तफावत नाही.
- पर्यायी गृहीतक : अ, ब, क व ड मजुरांच्या खर्च फरकामध्ये लक्षणीय तफावत आहे.

१.३ तथ्य संकलन व विश्लेषण

प्रस्तुत शोधनिबंधासाठी आवश्यक असणारी तथ्ये प्राथमिक व दुय्यम माहिती स्त्रोताद्वारे संकलीत करण्यात आलेली असून सदर शोधनिबंधामध्ये दुय्यम माहिती स्त्रोताऐवजी प्राथमिक माहिती स्त्रोतावर अधिक लक्ष केंद्रीत करण्यात आलेले आहे. वास्तववादी निष्कर्षाची मांडणी करण्यासाठी दुय्यम माहितीचा वापर कमी केलेला आहे.

आवश्यक प्राथमिक माहिती सातारा जिल्ह्यातील १२५ मजुरांचे सर्वेक्षण केलेले असून सर्वेक्षणासाठी सातारा शहरालगतच्या पाचवड, कुडाळ, उंभ्रज, तांडूळवाडी, त्रिपुठी, बर्ये, शेंद्रे व नागठाणे या गावातील एकूण ३० शेतमजूर, ४० बांधकाम क्षेत्रातील मजूर, ३५ औद्योगिक कामगार व २० किरकोळ मजुरांकडून सूचीद्वारे माहिती संकलीत केलेली आहे. माहिती संकलनासाठी राहणीमान खर्चांमध्ये गृहीत धरल्या जाणाऱ्या काही निवडक खर्चाचा विचार करण्यात आलेला आहे. संकलीत केलेली माहितीचे विश्लेषण SPSS-२० या सॉफ्टवेअरच्या सहाय्याने करण्यात आले आहे. विश्लेषणासाठी मध्य, प्रमाण, विचलन, ANOVA, आणि F Statistics चा उपयोग करण्यात आलेला आहे. तसेच घटक विश्लेषणासाठी घचज व बार्टलेट्स टेस्ट (Bartlets Test), प्रधान घटक विश्लेषण (Principle Component Analysis) पद्धती यांचा वापर करण्यात आलेला आहे.

मुल्य (Calculated Value) २.४४८ तक्ता मुल्यापेक्षा कमी असल्याने शुन्य/मुळ गृहीतक रद्द होत नाही. म्हणजेच पर्यायी गृहीतक (Alternative Hypothesis) रद्द होते. म्हणजेच या मजूर गटातील उत्पन्नामध्ये लक्षणीय तफावत नाही.

कोष्टक - ४ एकमागीं वर्गीकरणातील प्रचरण (One Way ANOVA)						
		Sum of Squares	DF	Mean Square	F	Sig.
मासिक उत्पन्न	Between Groups	१४७१५३६.९१९४	३	४९०५१२३.०६५	२.४४८	.०६७
	Within Groups	२४२४८१५४.९३४	१२१	२००३७०३.७६०		
	Total	२५७१६३०२.८५३	१२४			
मासिक खर्च	Between Groups	३९१६९६०.२०५	३	१३०५६५३४.१०२	१६.८६५	.०००
	Within Groups	९३६७२१७.१५२	१२१	७७४१५.०१८		
	Total	१०५३६८१.३५७	१२४			
उत्पन्न - खर्चातील फरक	Between Groups	२४२४८१५४.९३४	३	८०७६२५३.५०८	३.५४४	.०१७
	Within Groups	२४२४८१५४.९३४	१२१	२००३७०३.७६०		
	Total	४८४९६३०.८६८	१२४			

१.४.३ गृहीतक - ३ : मध्ये या मजूर गटातील राहणीमान खर्चात लक्षणीय तफावत आहेत काय ? याची तपासणी करणेसाठी ANOVA Test वापरण्यात आली असून ही टेस्ट असे दर्शविते की, अ, ब, व, क व ड चा सरासरी मासिक राहणीमान खर्च अनुक्रमे ६५०७ रुपये, ७२७१ रुपये, ८०६० रुपये व ७२८६ रुपये एवढा आहे. ANOVA तपासणीत $F = १६८.६५$ DF (मुक्ती संख्या) = ३ व $Sig = .०००$ असल्याने म्हणजेच परिणामी मुल्य तक्ता मुल्य (२.४४८) पेक्षा जास्त असल्याने शुन्य/मुळ गृहीतक (Null Hypothesis) रद्द होते व पर्यायी गृहीतक (Alternative Hypothesis) स्वीकारले जात आहे(कोष्टक ४)

१.४.४ गृहीतक - ४ : मध्ये या मजूर गटातील उत्पन्न व राहणीमान खर्चातील फरक लक्षणीय आहे काय याची तपासणीही ANOVA द्वारे करण्यात आलेली आहे. ही तपासणी $F = ३.५४४$ DF (मुक्ती संख्या) = ३ व $Sig = .०१७$ एवढे मूल्य दर्शविते म्हणजेच तक्ता मुल्यापेक्षा परिणामी मुल्य (३.५४४) हे अधिक असल्याने शुन्य/मुळ गृहीतक (Null Hypothesis) रद्द होते व पर्यायी गृहीतक (Alternative Hypothesis) स्वीकारले जात आहे म्हणजे खर्चातील फरक हा लक्षणीय आहे (कोष्टक ४)

१.५ मजूरच्या राहणीमान खर्चातील प्रभावी घटक

मजूरच्या राहणीमान खर्चातील २१ घटक विचारात घेतलेले असले तरी या घटकांपैकी कोणते घटक अधिक महत्वाचे आहेत याचा शोध घेण्यासाठी प्रधान घटक विश्लेषण पद्धती (Principal Component Analysis Method- PCA) चा वापर करण्यात आलेला आहे. या पद्धतीद्वारे या २१ घटकांचा सकल प्रभाव (Overall Effect) किती आहे व कोणत्या घटकांचा कितपत प्रभाव आहे ते समजते. तथापि झुअर विश्लेषणासाठी संकलीत केलेली माहिती व नमुने पर्याप्त आहेत की नाहीत हे तपासण्यासाठी K-M-O Test (Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy Am{U Bartlett's Test of Sphericity) चा उपयोग करण्यात आलेला आहे (Grosuch, १९८३). घचज मुल्य हे चलातील विचरणाचे प्रमाण (Proportion of Variance in Variables) दर्शविते हे मुल्य ०.५० किंवा त्यापेक्षा अधिक असेल तरच PCA चे निष्कर्ष उपयुक्त असतात. Bartlett's Test ही चलातील सहसंबंध दर्शविते याचे महत्त्व मुल्य .०५० किंवा त्यापेक्षा कमी असणे आवश्यक असते(फिल्ड, २००५). प्रस्तुत शोधनिबंधातील तथ्याबाबत ही तपासणी सकारात्मक आलेली आहे. कारण कोष्टक क्र. ५ नुसार $KMO = .६७३$ आहे. तर $Bartlett Test Sign = .०००$ आहे.

कोष्टक क्र. ५: KMO d Bartlett's Test		
KMO Measure		.६७३
Bartlett's Test	Chi-Square	६२३०.९०१
	Df	९१
	Sig.	.०००

कोष्टक क्र. ६ असे दर्शविते की, खाद्यतेल, डाळी व मसाल्यावरील खर्चाचा एकूण खर्चावरील प्रभाव १८.१९% आहे. भाजीपाला, दूध व गहू खरेदीवरील खर्चाचा प्रभाव ९.५३% आहे. विज व गॅसवरील खर्चाचा प्रभाव ८.४१%, प्रवास, हॉटेलिंग, दूरध्वनीवरील खर्चाचा प्रभाव ७.९१%, शिक्षणावरील खर्चाचा प्रभाव ७.८०%, ज्वार व तांदूळावरील खर्चाचा प्रभाव ७.४५%, कपडे व

सौंदर्य प्रसाधानावरील खर्चाचा प्रभाव ७.००% तर मनोरंजन व धुम्रपानावरील खर्चाचा प्रभाव ६.७४% आहे. तथापी, चहा व कॉफी, फळावरील खर्च तसेच सलूनवरील खर्चाचा प्रभाव लक्षणीय पातळीवर नसल्याचे दिसते. तथापी वरील १८ घटकांचा सकल प्रभाव ६५.०६% एवढा आहे.

कोष्टक क्र. ६: प्रधान घटक विश्लेषण (झुअर)								
	घटक							
	१	२	३	४	५	६	७	८
खाद्यतेल	.८३१							
डाळी	.८१४							
मसाले	.५७३							
भाजीपाला		.८३७						
दूध		.६७३						
गहू		.६१०						
इलेक्ट्रिसिटी			.८७०					
गॅस / रॉकेल			.७८६					
प्रवास				.७४५				
हॉटेलिंग				.५८४				
दूरध्वनी				.५६८				
शिक्षण					.७६२			
ज्वार						.७९१		
तांदूळ						.५५७		
कपडे							.७५५	
सौंदर्यप्रसाधने							.५९५	
मनोरंजन								.७४४
धुम्रपान								.६५२
चहा / कॉफी								
कपडे								
केसकटन								
प्रभाव (%)	१०.१९	९.५३	८.४१	७.९१	७.८०	७.४५	७.००	६.७४
संकलीत प्रभाव (%)	१०.१९	१९.७२	२८.१३	३६.०५	४३.८५	५१.३१	५८.३१	६५.०६

१.६ मुख्य निष्कर्ष व उपाययोजना

मजूरवर्गामध्ये काम करणाऱ्या लोकांची उत्पन्नपातळी अत्यंत कमी असून त्यांच्या राहणीमान खर्चाची पुर्तता करण्यासाठी आवश्यक तेवढे उत्पन्न प्राप्त होत नाही. याकारिता या मजूरच्या वेतनात वाढ करण्यासाठी कायदेशीर तरतूद करून किमान वेतनदरात प्रतिदिन ५०-७० रुपयांची वाढ करणे आवश्यक आहे. शेतमजूर, औद्योगिक कामगार, बांधकाम क्षेत्रातील मजूर व किरकोळ खर्चातील फरक अत्यंत गंभीर आहे यासाठी विशेषतः त्यांच्या राहणीमान खर्चाची पुर्तता होण्यासाठी योग्य ते वेतनभिन्नतेचे धोरण अवलंबने आवश्यक आहे. विशेषतः औद्योगिक क्षेत्रातील कामगारांच्या वेतनात व राहणीमान खर्चात कमालीची विषमता आहे. ही तफावत कमी करण्यासाठी औद्योगिक कामगारांना वेतनवाढ देणे आवश्यक आहे. त्याचबरोबर शेतमजुरांनाही वेतनवाढ देण्यासाठी कायदेशीर तरतूदची आवश्यकता आहे व त्याची प्रत्यक्ष अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे.

शेतमजूर, बांधकाम व्यवसायातील मजूर, औद्योगिक कामगार व किरकोळ मजूर या सर्व मजूरच्या एकूण खर्चांमध्ये खाद्यतेल, डाळी, मसाले, पालेभाज्या, दूध, गहू, विज, गॅस / रॉकेल व यावरील खर्च महत्वाचा आहे. तरी या वस्तू सर्वसामान्य मजूराना सबलतीच्या दरात उपलब्ध करून देणे किंवा त्या वस्तू खरेदी करण्यासाठी आवश्यक ते अनुदान देणे आवश्यक आहे. मजूरच्या समोरील वाढता राहणीमान खर्च व दारिद्र्याचा प्रश्न सोडविण्यासाठी सार्वजनिक वितरण प्रणालीची व्याप्ती वाढवून विविध वस्तू व सेवा उपलब्ध करून देण्याची आवश्यकता आहे. शिक्षण व विज यावरील खर्चातही वाढ होत असून या करीता मजूर गटातील लोकांना अधिक सबलीत देण्याची गरज आहे असे वाटते.

१.७ संशोधनाच्या मर्यादा व पुढील संशोधनाची दिशा

प्रस्तुत शोधनिबंधातील निष्कर्ष केवळ सातारा जिल्हातील निवडक गावातील १२५ नमुन्यावर आधारित असून नमुना निवडीसाठी सोयीची नमुना पद्धती (Convenient Sampling Method) वापरण्यात आलेली असल्याने निष्कर्षाचे सामान्यीकरण करण्यावर मर्यादा आहेत. तसेच राहणीमान खर्चातील काही महत्वाचे घटकच विचारात घेण्यात आलेले आहेत. तथापि यामध्ये अधिक नमुने घेऊन व इतर घटकावरील खर्चही विचारात घेऊन व्यापक संशोधन कार्य हाती घेता येणे शक्य आहे.

संदर्भसूची :

१. Bhalla S. S and Das T. (2004), Why Be Afraid of Truth? Poverty, Inequality and Growth in India, 1983- 2000, Oxus research and investment.
 २. Breman J. (2007), Poverty Regime in Village India, Oxford University Press, New Delhi.
 ३. Bruce Hamilton (2001), Using Engel's Law to Estimate (PI Bias, American Economic Review, 91 (3), PP 616-630.
 ४. Dev S. M. and Ravi C. (2007), Poverty and Inequality : All India and States, 1983-2005, Economic and Political

Weekly, 42 (6), PP 509-521

५. Field A. P. (2005), Discovering Statistics, Using SPSS,
<http://www.sqqepub.co.uk>.

६. Grosuch R. L. (1983), Factor Analysis, Hillsdale, NJ,
Erlbaum, Google Books.

७. Himanshu S. K. (2007), Recent Trends in Poverty and
Inequality : Some Preliminary Results, Economic and
political Weekly, 42 (6), 417- 508

८. Majumdar P. K. (2012), Applied Statistics, A Course for
social Sciences, Rawat Publication, Jaipur

Publish Research Article International Level Multidisciplinary Research Journal For All Subjects

Dear Sir/Mam,

We invite unpublished research paper.Summary of Research Project,Theses,Books and Books Review of publication,you will be pleased to know that our journals are

Associated and Indexed,India

- * International Scientific Journal Consortium   Scientific
- * OPEN J-GATE

Associated and Indexed,USA

- EBSCO
- Index Copernicus
- Publication Index
- Academic Journal Database
- Contemporary Research Index
- Academic Paper Databse
- Digital Journals Database
- Current Index to Scholarly Journals
- Elite Scientific Journal Archive
- Directory Of Academic Resources
- Scholar Journal Index
- Recent Science Index
- Scientific Resources Database

Golden Research Thoughts
258/34 Raviwar Peth Solapur-413005,Maharashtra
Contact-9595359435
E-Mail-ayisrj@yahoo.in/ayisrj2011@gmail.com
Website : www.isrj.net